

JÁKI LÁSZLÓ

Benedek Elek és az ifjúsági folyóirat-kiadás

A *Könyv és Nevelés* 2009. évi első számában röviden ismertettük Benedek Eleknek a *Nemzeti Iskola* és a *Néptanítók Lapja* kiadásában betöltött szerepét. Jelen írásunkban *Az Én Újságom*, a *Pajtás* és a *Cimbora* című ifjúsági folyóiratok kiadásával kapcsolatos tevékenységét ismertetjük.

Bár nem lebecsülhető Benedek Eleknek a *Nemzeti Iskola* és a *Néptanítók Lapja* szerkesztése terén végzett munkája, a gyermek- és ifjúsági irodalomban mégis jelentősebbet alkotott. Tevékenysége e téren korszakfordulót jelentett.

A korábban megjelent gyermeklapok inkább csak rövid életű próbálkozások voltak. Az első ifjúsági folyóirat a Szilágyi Ferenc szerkesztette *Gyermekbarát* (1843-1844) volt, majd ezt követte Brassai Sámuel *Fiatalság barátja* (1851), Somogyi Károly *Katolikus Iskolai Lap* (1848), Szabó Richard *Gyermekbarát* (1861-1863), Fekete József *Ifjúság Lapja* (1867-1870), Forgó Bácsi (Ágai Adolf) *Kis Lap*, Kalocsa Rózsa *Lányok Lapja*, Kürthy Emil *Magyar Ifjúság* (1888-1889).

Benedek törekvése, szándéka a gyermeklapok kiadásával tudatos és egyértelmű volt, s ezt már rövid politikai pályafutása első percében, az 1888-ban elmondott parlamenti szűzbeszédében rögzítette. Balogh Edgár a *Halljátok emberek* című kötet bevezető tanulmányában így foglalta össze Benedek parlamenti mondanivalóját: „A képviselőházi beszéd úttörő jelentőségű állásfoglalás volt a hazafias népnevelés ügyért egy burzsoá érdekeket szolgáló kereskedői kozmopolitizmussal szemben.” Beszéde érdeklődést keltett, szónoki fordulatai tapsot, helyeslést váltottak ki a képviselők körében, de változás e téren nem történt. Javaslati állami támogatást igényeltek volna (könyvjegyzékek összeállítása, kiadók jutalmazása stb.), s ez messze meghaladta az akkori képviselőház érdeklődését.

Felszólalásában élesen bírálta az idegen nyelvről rosszul lefordított mesekönyveket. Annyi tény, mondta, hogy „... a magyar könyvpiac el van árasztva idegen művekkel, vegyest jó és rosszakkal, de ezekkel szemben mink van nekünk? Van egynehány jó és egy sereg selejtes gyermek- és ifjúsági könyvünk. Tényleg a magyar ifjúsági irodalom száználmasan szegény. Könyvkiadóink, kiknek hazafiságában nem kételkedem, de a kikben, mint a tények bizonyítják, az üzletember földhöz veri a hazafit, édes keveset törődnek a gyermek- és ifjúsági irodalom istápolásával.”

A képviselők általános tetszése közepette szellemesen, s a példák sokaságával bizonyította a gyermek- és ifjúsági könyvek primitívségét. Megfogalmazta –, amit aztán később érvényesített az általa kiadott ifjúsági folyóiratok munkatársainak megválasztásában, – hogy „a gyermekkönyv, az ifjúsági könyv legnehezebb faja az irodalmi műveknek. A legzseniálisabb író is kudarcot vall, ha tehetségéhez nem járul mély kedély s

mindenekfelett: a gyermek világnak erős szeretete.” Meggyőződése volt, hogy amiként a felnőttek, éppúgy a gyermekek irodalmi érdeklődését is az újságok, a lapok teremtik meg.

Első meséskönyve (*Székely Tündérország*) már megjelent, amikor 1889-ben Pósa Lajossal kiadják *Az Én Újságom* című folyóiratot. Benedeknek ekkor már jelentős újságírói gyakorlata volt, hiszen korábban dolgozott az *Ország Világnál*, a *Budapesti Híralapnál*, a *Magyar Nép* című képes hetilapnál, a *Magyar Világnál*. Ebből következett, hogy a kiadó Singer és Wolfner csak úgy volt hajlandó hozzájárulni *Az Én Újságom* indításához, ha abban Benedek is részt vesz.

A Pósa – Benedek páros felkérése *Az Én Újságom* szerkesztésére a kiadó részéről igen szerencsésnek bizonyult. A kiadást különben Sebők Zsigmond (munkásságára még visszatérünk) és Herman Ottó, a Madarak és Fák Napjának meghonosítója is támogatta.

Az első szám 1889 karácsonyán jelent meg, de az egyértelmű siker ellenére a kiadók kifogásolták, hogy Benedek nem jár be a laphoz; „hordárral nem lehet lapot szerkeszteni” mondták, ezért Benedek az 1891. év 14. szám megjelenése után megvált a laptól. (Benedek Marcell 9. p.) A szerződés azonban úgy volt megfogalmazva, hogy egy ideig ifjúsági munkát nem publikálhatott, így az *Aranyvirág* című regényét Huszár Zoltán néven adta ki.

Az Én Újságomnál minden feltétel adva volt ahhoz, hogy a gyermekirodalom történetében egyedülállóan nagy hatású lap kerüljön a gyermekek kezébe. A lap példányszámát nem ismerjük, de elfogadjuk a gyermekirodalmat jól ismerő Szondy György álláspontját, miszerint „Ezernyi-ezer család egész kis gyermek-hadserege hódolt meg *Az Én Újságom* révén kényszerítés nélkül, önként a magyar szellemiség előtt: városi lakosságunknak az a rétege, amely egy emberöltővel ezelőtt még németül beszélt és olvasott. Számszerű adatokkal nem lehet kimutatni, mekkora volt *Az Én Újságom* hatása a fel-növekvő nemzedékre. Nemcsak azért nem, mert minden példánya kézről-kézre járt a családban, a jó barátok, osztálytársak között, s az iskolák olvasószobáiban, de azért, mert a kilencvenes évek óta nincs olyan népiskolai olvasókönyv, melyben ne lenne *Az Én Újságom* régi évfolyamából néhány vers, mese, történet, elbeszélés, amely a tantervben előírt kötelező olvasmányanyag lett. Azért bizonyos, hogy nincs ma olyan magyar, legyen öreg vagy fiatal, férfi vagy nő, gazdag vagy szegény, aki ne kapott volna *Az Én Újságom*tól elidegeníthetetlen, örökös kincs gyanánt valamit.”

Szondy György állításának alátámasztására példaként említjük, hogy az 1921-ben kiadott *Magyar Olvasókönyv az elemi népiskolák IV. osztálya számára* 24 Benedek írást tartalmazott. Minek köszönhette ezt a sikert Benedek és Pósa gyermeklapja? Nyilván a kiváló, pedagógiai szempontból is egyértelmű szerkesztési koncepciónak, és amivel ez együtt járt, egy kitűnő írógárdának. Hogy a szerzők megnyerésében Benedeknek meghatározó szerepe volt, azt bizonyosra vehetjük. Csak az ismertebb szerzőket említjük: itt jelent meg Móra Ferenc *Csilicsali Csalavvári Csalavérje*, itt indult el Sebők Zsigmond mackótörténet sorozata, Gárdonyi Géza *Nagyapó tréfái* című rovata. Itt jelent meg az *Emlékezzünk a régiekről* című rovat, melynek írásai a gyermekek életkorához alkalmazkodva a magyar múltat ismertették. Olvashatunk itt Aranyról, Wesselényiről, Mohácsról stb. A szerzők között találjuk a már említetteken kívül Herczeg Ferencet,

Rákosi Viktort, Krúdy Gyulát, Bródy Sándort, Jókai Mórt, de még a neveléstörténet ismert személyiségét, Kiss Áront is.

A gyerekek életkorához igazított ismeretterjesztés már ebben a folyóiratban is jelentkezett. 1890-ben például írás jelent meg az erdei szalonkákáról, a Balatonról, a magyar halászatról, a tücsökről, a Vaskapuról, a madarak beszédéről, a kocsiról, a faúsztatásról. Az utóbbi négyet Benedek írta.

Külön elemzést igényelnének *Sebők Zsigmond* mackótörténetei. A mackók emberi élethelyzeteket ábrázoltak, az állatok megszólaltak, s emberi módon viselkedtek. A sorozat annyira népszerű volt, hogy amikor Sebők megvált a laptól, a sorozat álnéven folytatódott.

A lap szerkesztési erényei között említjük a folytatásos regényeket, a játékokat, rejtvényeket és az aktív kapcsolatot az olvasókkal, melyet a szerkesztői üzenetek segítettek.

Miután Sebők összeveszett a Singer és Wolfner kiadóval, a Franklin Társulat 1909-ben *Jó Pajtás* néven, Sebők és Benedek szerkesztésében új gyermeklapot indított. Törvényszerű, hogy az azonosságok mellett a két lap között különbségek is voltak. Az azonosságok között említjük, a kiváló szerzőgárdát, Mikszáth Kálmánt, Móricz Zsigmondot, Molnár Ferencet, Benedek Marcellt. Különbség volt viszont, hogy *Az Én Újságom* a XIX. század végének hangulatában íródott, míg a *Jó Pajtás* már a XX. századot tükrözte.

Talán úgy is fogalmazhatnánk, hogy a *Jó Pajtás* gyermekeknek készült újság volt, a gyermekek életkorához alkalmazkodott, de a felnőttek világának eseményeit is követte. Érthetően nagyobb szerepet kaptak a gyermekek fantáziáját megmozgató technikai események: a repülő, a léghajó, az olimpia, a háború stb. Megmaradtak viszont – és ezt pozitívan értékelhetjük – *Az Én Újságomból* az állandó mesefigurák, akik mintegy a gyermekek „jó ismerősei” voltak.

A *Jó Pajtás* rovatai: Költemények; Mesék, elbeszélések, színművek, és tarka történetek; Ismeretterjesztő közlemények; Rejtvények, fejtörők; Vegyesek; Szerkesztői üzenetek.

Bár erre még a *Cimbora* ismertetésénél visszatérünk, Benedek már ekkor is nagy gondot fordított az olvasókkal való szoros kapcsolatra. A levelezési rovat egyik különleges értéke Benedek lapszerkesztői tevékenységének. Jellemző, hogy miután Sebők Zsigmond meghalt, és Benedek egyedül maradt szerkesztőként, e téren radikális reformokat hajtott végre. Ennek egyik lényeges eleme volt, hogy minden levélre válaszolt, sőt biztatta kis olvasóit is a levélíráásra. Válaszaiban tanácsot, feladatot adott, kedvesen nevelt, helyesírási hibát korrigált stb. Gondolkodására, politikai nézeteire jellemző, hogy a *Jó Pajtás*ban háborúellenes verset közöl. Így például a *Rókané komámasszony*ról szóló kisregényében a hadiszállítók visszaéléseit leplezi le, amikor a Rókané libát és csirkét, Ordas uram pedig marhát szállít a hadseregnek.

A Tanácsköztársaság a *Jó Pajtást* megszüntette, majd feltételekhez kötötte az újraindítást. Benedeknek többek között együtt kellett volna dolgoznia a helyettes népbiztos, Fogarasi Béla nővérel. Ezt Benedek nem vállalta.

Benedek Elek 1921-ben végleg hazaköltözött Kisbaconba, de a neve a *Jó Pajtáson* 1924-ig fennmaradt. A Franklin Társulathoz 1922. augusztusában írt levelében ezt azal indokolta, hogy Erdély ifjúsága már néhány év óta nem jut gyermekújsághoz vagy magyar nyelvű ifjúsági könyvekhez, és „a szomorú valóság erkölcsi kötelességemmé

tette, hogy az erdélyi gyermekvilágot a lehetőség szerint ellássam lelki táplálékkal, s ennek egyetlen módja, hogy itt szerkesszek gyermekújságot.” (Levelek, 224.p.) Érdekességként itt említjük meg, hogy a *Jó Pajtás* erdélyi terjesztését a román hatóságok nem engedélyezték.

A hazaköltözés gondolata korábban is állandóan foglalkoztatta. Házát anyagi helyzetétől függően bővítette, előre gondolt öregségére, népesedő családjára, unokáira. Lehetőségei szerint sokszor utazott haza, így kapcsolata a faluval soha nem szakadt meg. Fát ültetett (800-900 darabot!), kisebb földvásárlásokkal növelte kertjét. Kisbaconba való visszaköltözésének nyilván több oka volt, köztük a politikai kiábrándultságon túl, végtelen nagy szülőföldszeretete. Hazatérésének indokolása idegenül hathat a migráció és globalizáció korában, mégis szó szerint idézzük, mert ebben Benedek egész személyisége, világnézete benn van: „Visszamentem azért, mert minden írásom Erdély földjében gyökerezik. Erdély földjének és levegőjének köszönhetem azt, hogy valamicsodás író lett belőlem...Ha ellenállhatatlan erővel nem vitt volna haza az édes anyaföldre a honvágy, akkor is hazamegyek, mert éreztem, hogy amikor sok-sok ezren hagyták ott Erdélyt, jóval kevesebb okkal, mint ok nélkül, nekem haza kellett mennem, hogy visszafizessem egy részecskéjét bár annak, amit az édes anyaföldtől kaptam...”

Benedek tehát visszaköltözött kedves falujába, kedvenc kertjébe, de népének, közösségének szeretete szinte lehetetlenné tette a visszavonulást. Ahogy az a fenti idézetből is kirajzolódik, egy Benedek nem vonulhatott vissza. Tervezte ugyan a pihenést, a csendes öregséget, fogadalmat tett, hogy egy ideig nem hagyja el a falut, de a fogadalom lejártá után, 1922 nyarán már részt vett és előadást tartott a segesvári Petőfi ünnepségen. Itt ismerkedett meg Nyíró Józseffel, Tompa Mihállyal és kötött életre szóló barátságot legkedvesebb „fiával”, Szentimrei Jenő újságíró, lapszerkesztővel. A visszavonulást és pihenést tervező Benedek esetében szinte magától értetődő, hogy amikor a *Cimbora* című gyermeklap alapítója, Szentimrei felkérte a szerkesztésre, egyértelműen, sőt lelkesen igent mondott.

A felkérésére így válaszolt: „Kedves öcsém, én már sok jót hallottam rólad, sok szép dogot olvastam tőled, s igazán örvendek, hogy alkalmat adtál a közvetlenebb ismeretségre. A Cimborát még nem láttam, de szívesen írok bele, s nekem mindegy, hol jelenik meg az újság, csak komoly íróemberek csinálják. Ha neked részed, s amint látom főrészed van a gyermekújság szerkesztésében, teljesen megnyugtat engem, ifjú lelkesedéssel szegődöm hozzátok.”

Gondok, nehézségek azonban bőven akadtak. Benedek Kisbaconban élt, a lapot Szatmáron nyomták, az egyik szerkesztő, Kertész Mihály Nagyányáról járt ki Szatmárra, a kiadó rendszertelenül fizetett stb. A gazdasági, technikai nehézségek azonban átmenetileg csökkentek, látszólag megoldódtak.

1923 tavaszán, az átmeneti javulás idején életkorát meghazudtolva büszkén írja Benedek a költő, kereskedelmi iskolai tanár Berde Máriának, hogy „Mondhatom minden órám az újságé. A kiadó várakozáson felül hoz olyan nagy áldozatot ezért az újságért, amekkorát sohasem hoztak magyar kiadók. Hamarosan megjavul a papír is, s a borítékon színes címképek jönnek – Lipcséből készültek. Egy utazó (volt iskolaigazgató) állandóan rója Erdélyt és a kapcsolt részeket, s gyönyörű eredményeket ért el máris. Külsejében és belsejében olyan újságot csinálunk a Cimborából, amilyen nincs Magyaror-

szágon, sem az utódállamokban. Már „betörtünk” Csehszlovákiába is, aztán betörünk Amerikába is. Szóval: oly kiadóm van, aki folyton befektetett pénzt.” Másutt azt írta, hogy a *Cimbora* „ma életem ideálja, és amely úgy halad a maga nem várt eredményeiben, amit képzelni sem mertünk.” Optimizmusa csak részben volt jogos. Tamási Áron segítségével a lap valóban eljutott Amerikába, és külön terjesztették Csehszlovákiában, Jugoszláviában is.

Nehezen tudjuk a szerkesztőség munkáját rekonstruálni. A terjesztés (erre különben sok postai panasz volt) nyilvánvalóan Szatmárról történt. 1925-ig Kisbaconban egy gépirónó segíti Benedek munkáját. Ő azonban 1925-ben elment, ezért márciustól egyik hűgát alkalmazta gépirónónek, aki megtanulta a gépírást.

A hányatott sorsú, akkor már idős Benedek apó határtalan lelkesedése, optimizmusa különösen értékelhető, ha meggondoljuk, hogy közvetlenül Trianon után vagyunk. Bár a gazdag levelezés ismeretében nem állíthatjuk, hogy a hatóságok nehézségeket támasztottak volna, de az is igaz, hogy a *Cimbora*, nyilván politikai megfontolásból, nem foglalkozott például március 15-ével.

Ennek ellenére a nemzeti, társadalmi szempontok meghatározóak voltak Benedek gondolkodásában, illetve a lap szerkesztésében. Benedek egy szerkesztői levélben például azt írta, hogy az állam nyelvét tanuljátok meg, az édesanyátok nyelvét ne feledjétek el. Fontos tény, hogy a Bukarestben kiadott *Romániai Irodalmi Lexikon* (Bukarest, 1981) elismeréssel ír Benedekről, és a *Cimboráról* megállapítja, hogy annak szerzői a „magyar, román és egyetemes gyermekirodalom klasszikusai.”

Összefügg a fentiekkel, hogy a *Cimbora* egy sorozata a magyar haza megismerésével foglalkozott, és ugyanez a szándék húzódott meg a Lengyel Miklós által írt sorozatban is, mely *Magyar Pantheon* címen irodalmunk nagyjait mutatta be. Viszonylag nagy terjedelemben írt Csokonairól, Kisfaludyról, Kazinczyról stb. Hasonló célokat szolgáltak a hazai földrajzot bemutató írások is. Ezek között már tanulmány szintűek pl. a keszthelyi *Helikonról*, a *Tiszáról*, az *Alföldről* stb. megjelent írások.

Ha sorra vesszük a *Cimbora* értékeit, írásait, akkor az igényes, mai szóval a magyarság irányába „elkötelezett” – és a gyermekirodalomban már jártas – szerzőket is meg kell említenünk.

Jellemző, hogy Benedek elvárta minden „valamirevaló” erdélyi írótól: vegyenek részt az olvasóközönség nevelésében! „Ez ma sokszorosan nemzeti érdek! Aki ebben a munkában részt nem vesz – kitagadom.”- írta. Másutt Dénes Ferenc újságíró barátjának (aki egy darabig társszerkesztő a *Cimboránál*) ezt írta: „Magyarságunk szempontjából olyan fontosnak tartom a jó gyermekújságot, hogy ezért kész vagyok minden áldozatra, s ennek tulajdonítsd, hogy nem vállaltam munka nélkül a főszerkesztői címet, s komromat megillető pihenés helyett a tényleges szerkesztés gondjait is elvállalom.”

A *Cimbora* nemzeti irányú elkötelezettségét tükrözi Mikes Lajosnének 1922-ben írt levele: „A tollamat elköteleztem a magyarságnak, ami ezeknek a szomorú szívű embereknek igen jólesik. Egy kis képes hetilapba írok sokat, sokat (főszerkesztője vagyok), s nemsokára egy gyermekújságra is rákerül a nevem. Mind a kettőre nagy szükség van, mert a sorompó még mindig lezárva, s nyugat felől csak nagy ritkán kerül ide könyv meg újság a kiéhezett magyaroknak.” Mindezek után tapintatosan fogalmazva megemlíti, hogy „fájdalom, e tekintetben az iskola vajmi keveset tehet.”

Visszatérve a *Cimbora* szerzőire, csak az ismertebbek közül említjük például Dsida Jenő költőt és műfordítót, az emigrációban élő Balázs Bélát, Kosáryné Réz Lolát, Nyíró Józsefet, Tompa Lászlót, Török Sándort, Gulácsy Irént, Szabolcska Mihályt, Mécs Lászlót, Gárdonyi Gézát, Mikszáth Kálmánt, Tompa Mihályt és Tamási Áront. Benedeknek az utóbbival való kapcsolatát jól tükrözi Tamási Amerikából írt levele:

„Édes Elek bácsi, kedves levele olyan jólesett, mint egy éhes gyermeknek a falás kenyér. A annál inkább, mert nem is mertem hitegetni magamat az Elek bácsi levelével, tudva, hogy rengeteg fontosabb dolga vagyon. Magam sem tudom, hogy jöttem arra a gondolatra, hogy mesét írjak. Mikor olvastam levelét, csak azt éreztem, hogy nagyon szeretem kicsiny Erdélyországot, s benne a levél író. Aztán csak leültem, s ahogy folyt a szívemből, úgy leírtam, s mese lett belőle: talán nem is jó mese, de igaz, szeretettől teli van minden szó benne. Ez életem első meséje. Ezt sem magamnak, hanem Elek bácsinak köszönhetem.” A levél is arra utal, hogy Benedek körül egy irodalmi műhely alakult ki.

Ritkábban ugyan, de találunk francia, német és román íróktól is kisebb írásokat, verseket.

A felsorolt szerzők a *Cimbora* szerkesztési alapelveinek megfelelően verseket, ifjúsági témájú regény részleteket és ismeretterjesztő írásokat közölnek. A *Jó Pajtás* gyakorlatát folytatva elég gyakoriak a technikai fejlődést bemutató írások. Így például több alkalommal is foglalkozik a lap a rádióval, ami akkor Erdélyben még ismeretlen volt. Különösen értékes Lengyel Miklósnak a *Tamás érdeklődik* című rovata. Ebben egy elképzelt apa fiának gyermekes kérdéseire világosan, komolyan, de a gyerek számára is érthetően válaszolt. Témák voltak például a beszélgetés a holdról, az egyiptomi királysírokról, a világ legmagasabb csúcsáról, a felfedezésekről, a repülőkről stb. Ez utóbbival kapcsolatban több mint érdekes, sokkal inkább jellemző, hogy a technikai jellegű kérdések megbeszélése után az apa kifejti, remélhető, hogy nem lesz többet háború, mert azt a repülő még véresebbé teszi. Lengyel kiváló érzékkel tudta a gyermek életkorának, ismereteinek szintjére lefordítani a tudományos mondanivalót.

Az ismeretterjesztésre való törekvés különben végigvonult a *Cimbora* számain. Több írás foglalkozott például a bélyeggyűjtéssel. Ezekben az általánosságokon kívül információkat közölt az új bélyegekről, sőt folytatásokban jelent meg írás a *Bélyeggyűjtés Iskolájáról*.

Legtöbb számban valamilyen humoros írás, tréfa is található. Természetesen ez is a gyermekek életkorának megfelelő. A legtöbb humoros írás ilyen jellegű:

A papa 10 leut ígér fiának, ha bemegy a tengerbe. A fiú csak bokáig mer bemenni, ezért csak 2 leut kér. Vagy: Ki találta fel a rántottát? Kolumbusz felesége. Miért? Kolumbusz felfedezte a tojást, a felesége meg rántottát készített belőle.

Ugyancsak minden számban voltak találós kérdések, s különböző rejtvények. Ezek az érdeklődés fenntartásán túl ismeretszerzésre is ösztönöztek.

A lap iránti érdeklődést fokozták a rendszeresen meghirdetett sorsjátékok. Általában 250 sorsjegyet adtak el, s ebből 50 volt a nyerő. A nyeremények: könyvek, tintatartó, ceruzák, kézi nyomda stb.

Mint már korábban említettük, Benedek a *Cimbora* esetében is fontosnak tartotta az olvasókkal való szoros kapcsolatot. Sokoldalú elfoglaltsága, kora ellenére rendszeresen

járta az országot, előadásokat tartott, találkozott kis olvasóival, vagy ahogy fogalmazott, „unokáival”. Egy kolozsvári nyomorék kislány Benedek személyes látogatása után azt írta, hogy élete legboldogabb napja volt, amikor nagyapó meglátogatta. Ő csak tolokocsin mehet ki az udvarra, de nagyapó megígérte, hogy mindig fel fogja keresni, ha Kolozsvárra megy. A kapcsolattartás főleg *Az Elek nagyapó üzeni* című rovaton keresztül történt. Fia, Marcell, aki nyáron Kisbaconban nyaralt, így számolt be erről:

„Nyáron, amikor mi is napról napra láttuk a posta érkezését, napi húsz levél volt a legkevesebb, hatvan levél nem ment ritkaságszámba. Ha sok volt a levél zsörtölődött, panaszkodott, hogy lehet ezt győzni? Ha kevés volt: kedvetlenül magyarázgatta, hogy nyáron játék közben lusták a gyerekek levelet írni, de télen annál inkább írnak. Ebédnél akárhányszor végig kellett hallgatnunk az érdekesebb gyermekleveleket. Sok kis Cimbora-unoka nevét, sorsát ismertük. Egyikkel-másikkal levelezésbe kerültek a mi gyerekeink is, a Nagyapó írásaiban sűrűn szereplő igazi unokák.”

Szárbarágó, didaktikus válaszok helyett Elek apó mindenre kiterjedő, szellemes, néha humoros, de legtöbbször hasznos tanácsokat adott. Esetenként válaszába a szülőket is bevonta.

A levelezés stílusára pár példát sorolunk: Rozsnyóról egy olvasó azt írja, hogy már régen szeretett volna írni, de félt, hogy nagyapó megpirongatja, mert rossz a helyesírása. Nagyapó válasza: „Alaptalan volt a félelmed, mert ha teli lettek volna is helyesírási hibáival a leveleid, nem pirongatlak meg, csak tanácsoltam volna, hogy gyakrabban írsz nekem, ezzel is gyakorolj magad a helyesírásban. Örömmel közlöm veled, hogy leveledben egyetlen helyesírási hibát sem találtam, s most már csakugyan bátran írhatasz nekem.”

Székely Erzsébetnek, Kolozsvárra: „Fájdalom, lekéstél a beszámolóddal. Végtelen nagy kár érte, mert minden tekintetben kitűnő munkát végeztél. Valóságos írói készséggel írtad le a gazdasszonykodásodat s érdekesen és színesen a torockói kirándulásodat. Azt már csak jövő tavasszal mondhatod el, miért késtél beszámolóddal, mert télen Budapestben leszek.”

Dénes Manyikának, Segesvárra: „Lám-lám mire nem jó egy kis influenza. E miatt nem mehettél iskolába, s levelet írhattál nagyapónak.”

Aligha szorul magyarázatra, hogy Elek nagyapó pedagógiai tapintata messze meghaladja a mai pedagógiai, pszichológiai tankönyvekben megfogalmazott elvárásokat. Itt említjük meg, hogy Benedeknek nemcsak gyerekek, hanem szülők, pedagógusok is rendszeresen írtak. Berde Mária tanárnő 1923-ban így ír Benedeknek: „A Cimbora-hoz különben is gratulálni kell, olyan emelkedőben van. A tanítványaim, akik már nagyobbacska lányok, kereskedelmisták, folyton a nyakamra járnak érte és olvassák buzgón. És ma kérdezte az igazgatóm kislánya, hogy ha ő előfizet, jön-e már vasárnap a Cimbora.” A *Cimbora* egyik legfőbb értékének tekinthetjük, hogy a gyermekek nyelvén szól, ahogy ma mondanánk „figyelembe veszi az életkori sajátosságokat.”

Élete utolsó szakaszában ismét komoly anyagi gondokkal küszködött Benedek, illetve a *Cimbora*. Ha teljességre törekvő életrajzot írnánk, azt kellene írunk, hogy Benedek egész élete az etikai-tartalmi szempontok és az üzleti érdekeket képviselő kiadóval folytatott harc jegyében telt el. A Kiadó gyenge üzletnek tartotta a *Cimbora*-t. Akadozott a terjesztés, ha nagyobb megrendelés volt, nem tudták teljesíteni. A ki nem fize-

tett honoráriumok egyre emelkedtek. A Szabadsajtó könyvnyomda és lapkiadó részvénytársaság nem tudta vállalni a további terheket, s ezért Benedek egy önálló részvénytársaság megalapítására gondolt.

Benedek a *Cimboráért* nem kapott honoráriumot, gazdaságát kénytelen volt elhanyagolni, 30 százalékos kamatra vett fel bankkölcsönt. Vezér Erzsébet kitűnő könyvében így foglalja össze a *Cimborá* válságos történetét:

„Benedek Elek utolsó éveit teljesen lefoglalta és betöltötte a *Cimborá*. Sajnos, a lap adminisztrációja nem volt méltó a szerkesztő emberfölötti buzgalmához. Olyan emberek kezében volt, akik saját üzleti hasznukon kívül, semmire nem voltak tekintettel.” Ezek után elképzelhető, hogy Benedek Eleknek nemhogy anyagi előnyt nem jelentett a *Cimborá*, hanem súlyos károkat okozott s nem egyszer volt kénytelen nagyobb kölcsönöket felvenni, hogy lapja életét meghosszabbíthassa. Erdélyben azt hitték, hogy a magyar kormánytól kap támogatást, de Magyarországon még az iskolák sem támogatták előfizetéssel. Erdélyben pedig megtörtént az a képtelen dolog, hogy a magyar párt hivatalos lapja egy bécsi újság reklámját közölte. Ennyi részvétlenség nagyon elkésérett Benedek Eleket, annál is inkább, mert a lap csendesen haldoklott. Minden évben jobban összezsugorodott, végül már csak rendszertelenül jelent meg. 1929-ben még egy utolsó kísérlet történt arra nézve, hogy a lap fennmaradjon. Kádár Imre javasolta, hogy vegye meg a *Helikon*, s vállalja további kiadását, de javaslatát anyagi okokból nem szavazták meg a *Helikon* tagjai. A kiadók üzleti szempontjai és a magasztos célkitűzések nem találkoztak, pénz hiányában nem tudta kárpótolni az előfizetőket. Összetört, megkeseredett.

Augusztus 15-én Benedek Elek végleges szakító levelet küld a kiadónak, s ezzel megpecsételi az újság halálát. Két napra rá meghal ő is. (Korábbi döntésük alapján a halál bekövetkezte után felesége öngyilkos lett).

Nem tartozik szorosan a *Cimborához*, mégis megemlíjtjük, hogy a fenti bajok közepette méltatlan irodalmi vitába került Szabó Dezsővel. Ekkor jelent meg ugyanis Tamási Áronnak, a *Cimborá* gyakori szerzőjének csodálatosan szép könyve, a *Szűzmáriás királyfi*. Benedek elismerő kritikájában azt írta, hogy „a fiú valamennyiünk közt a legkülönb”. Szabó Dezsőnek más volt a véleménye, és a vita során Benedeket „konjunktúra székelnek” nevezte. Nem tudjuk, nem tudhatjuk, hogy ez a mai nyelven „övon aluli” támadás mennyiben járult hozzá a *Cimborá* és e nagyszerű ember halálához.

Szentimreihez írt levelének egy részlete érzékelteti a „konjunktúra székel” belső érzéseit: „Végtelen rossz a kedvem ma (és mostanában, kétségbeesetten nézek a jövődőbe (nem a magaméba): meg van pecsételve az erdélyi magyarság sorsa. Nem tartom Istennek magamat, de joggal Jézus tanítványának, s ha velem megcselekedhették azt, amit megcselekedtek, remélhető-e, hogy akadjon még valaki, az én példámat követő? Ember önzetlenebbül alig szolgálhatta a faját, mint, a nyugalmat rég megérdemelt öreg ember – és a jutalom? Megfürösztés a pocsolyában.”

Meggyőződés, hogy a hetven éves Benedek apó halála összefüggött a „pocsolyás fürdetéssel”. Szinte drámaian szimbolikus, hogy halála előtt az eladásra szánt, maga ültette fákat fehér kereszttel jelölték meg. 1929. augusztus 16-án búcsúlevelet írt Szentimrei Jánosnak.

A „konjunktúra székel” a levél írása közben érte a halálos agyvérzés.